

«بسم الله الرحمن الرحيم»

عنوان:

تأثیر فضای مجازی بر استحکام روابط خانوادگی

الهام جزایری^۱

چکیده:

شبکه های اجتماعی مجازی، نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که با اینکه عمر خیلی زیادی ندارند، توانسته اند در زندگی مردم جا باز کنند. این شبکه ها در کنار مزایای خود، معایبی نیز دارند که مهمترین آنها سست شدن بنیاد خانواده ها، طلاق عاطفی زوجین و کمرنگ شدن صمیمیت میان همسران می باشد. این مقاله با توجه به اهمیت موضوع، به تأثیر فضای مجازی بر استحکام روابط خانوادگی می پردازد. خانواده از نگاه اسلام و آموزه های دینی، نهادی مقدس، سازمانی حرکت آفرین، ساحلی برای آرامش و بستری برای رشد و تربیت، جایگاه پیشرفت مادی و معنوی و تجلی گاه شکوفایی و بالندگی است. اگر ضروری باشد تا انسان برای نیل به کمال و بهروزی از یک نردبان چند پله ای صعود کند و بالا برود، به طور حتم و یقین اولین پله این نردبان ترقی و رشد، تشکیل خانواده است. به همین دلیل، یعنی به دلیل تأثیر شگرف خانواده در شکوفایی و رشد افراد، بیشتر اندیشمندان دینی و بزرگان علوم انسانی واجتماعی درباره خانواده، توصیه ها و دستوراتی بیان نموده اند.

کلید واژه ها: فضای مجازی، خانواده، ارتباط

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهراء،

مقدمه:

ظهور فناوریهای نوین ارتباطی در عصر حاضر به همراه تحولاتی که در فضای مجازی به وجود آمده است، بسیاری از کارکردهای خانوادهها را دچار اختلال کرده است. در مباحث آسیبشناختی نهاد خانواده، یکی از محورهای مهم، بررسی آسیبهای ناشی از تحولات خانواده است؛ تحولاتی که -خود- منشأ بروز دگرگونیهای عمیق در نوع روابط و ارزشهای خانوادگی است و البته بسیاری از این تحولات و دگرگونیها از بیرون بر خانواده تحمیل میشود.

از زمانی که اینترنت وارد فضای زندگی انسان شده تا به امروز -علیرغم تمام محاسن و مزایای آن- یکسری دغدغههای و نگرانیها بر خانوادهها تحمیل شده؛ موضوعی که در تمام جوامع موضوعیت داشته و محدود به جامعه و یا اقلیتی خاص نمیشود.

از طرف دیگر، به دلیل ویژگیهای خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده، بسیاری از والدین فرصت و امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را به دست نیاوردهاند که عدم آشنایی مناسب آنها با این فضا و در مقابل استفاده روزمره نوجوانان و جوانان و حتی کودکان از این فضا باعث شده فضایی محرمانه و خصوصی در داخل خانه برای فرزندان ایجاد شود و آنها بدون دغدغه و بدون احساس وجود ناظر بیرونی به سایتهای مختلف در این فضا دسترسی یافته و -بعضاً- به دلیل ویژگیهای سنی و شخصیتی و کنجکاویهای خود، متأثر از فضاهای ناسالم موجود در اینترنت گردند.

مفهوم شناسی

معنای لغوی فضای مجازی: مکان فراخ، زمین وسیع، کیهان، آن سوی جو.^۱

۱. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۶، ص ۳۲۱

معنای اصطلاحی فضای مجازی: «مجازی» هم به معنای آنچه که در مقابل حقیقی قرار بگیرد است. مجازی امری است که حقیقی نباشد. مجاز در ادبیات هم یک صنعت پر کاربرد است که در آن یک لغت به جای دیگری به کار می رود و مناسبت معنای اصلی و مجازی را علاقه می نامند. «مجازی» در این لغت به دیگر بودن دنیای دیجیتالی اشاره دارد که از دنیای طبیعی و حقیقی متمایز است در عین حال که از بسیاری لحاظ شبیه آنست.

این فضا از آن جهت مجازی است که در محیط مادی، مکانی را اشغال نکرده و در اذهان کاربران در نتیجه ی تعامل با یک واسط الکترونیکی وجود دارد مفهوم فضای مجازی که در واقع حاصل تکنولوژی غرب است ، واژه ای است که در خلال دهه ی ۱۹۹۰ از طریق اینترنت کاربرد عمومی یافت. فضای مجازی یکی از واژه هایی است که نخستین بار ویلیام گیbson نویسنده ی پیش رویِ داستانهای علمی تخیلی در سال ۱۹۸۴ بکار برد. از نظر او فضای مجازی فضایی تخیلی است که از اتصال رایانه ها پدید آمده است ، که تمامی انسان ها و منابع اطلاعاتی را به هم متصل کرده است ، ارائه می دهد ، چنین است : فضای مجازی ، فضایی تئوری است که ارتباطات کامپیوتری در آن رخ می دهد .

فضای مجازی گسترده جهانی است که شبکه های گوناگون رایانه ای در اندازه های متعدد و حتی رایانه های شخصی را، با استفاده از سخت افزارها و نرم افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می کند. فضای مجازی فقط مجموعه ای از سخت افزار نیست، بلکه مجموعه ای از تعاریف نمادین است که شبکه ای از باورها را در چارچوب داد و ستد بیت رد و بدل میکند.

فضای مجازی به فضای تعاملی اینترنت اطلاق می شود. که افراد در درون آن با هویت هایی پنهان به مثابه پیام هایی بر صفحات رایانه حضور می یابند. نکته ای که در اینجا لازم به ذکر است این است که ، فضای مجازی بر خلاف ظاهر نام گذاری آن حقیقتاً مجازی نیست، بلکه باتوجه به آثار آن یک دنیای حقیقی است.

گسترش فناوری های اینترنتی و در دسترس بودن آن ، فضای مجازی را شبیه ساز دنیای واقعی کرده است.

حضرت آیت الله خامنه ای رهبر معظم انقلاب:

« یکی از خصوصیات ممتاز عصر حاضر ، آماده بودن وسایل پیام رسانی است. فضای مجازی در حقیقت فضای حقیقی است . در زندگی بسیار از مردم حضور دارد.»

تعریف لغوی خانواده: خانواده در لغت به معنای خاندان، دودمان، خیل خانه و تبار آمده است.^۱

تعریف اصطلاحی خانواده: خانواده کانونی است شکل گرفته بر پایه پیمان مقدّس ازدواج که با حضور فرزندان، روابط اعضای آن گسترده تر و تأثیرگذاری آنها بر یکدیگر بیشتر می شود. در این میان، شناخت عوامل ثبات و ساز و کارهای ایجاد ارتباط صمیمانه و سازنده در خانواده، به منظور ایجاد محیطی سالم و بانشاط برای پرورش فرزندان اهمیّت بسزایی دارد که در تمام ادیان و در همه جوامع بشری مورد توجه بوده است. بنابراین، اهمیّت قرآن از یک سو، به عنوان معلّم همیشگی بشر و نهاد خانواده به عنوان هسته زندگی اجتماعی، ضرورت و اهمیّت این موضوع را آشکار می سازد.

خانواده از نظر اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد وزن شکل می گیرد و با تولیدمثل، توسعه می یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام ، که برنامه ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۲

^۱.سایت ویکی پدیا

^۲.ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ، ص ۱۱

تعریف لغوی ارتباط: «ارتباط» واژه‌ای عربی است از ماده «ربط» و از باب افتعال، به معنای بستن. وقتی گفته می‌شود «ربط الشيء» یعنی آن را بست.^۱ مشتقات این واژه در قرآن کریم چند بار به صورت‌های «رباط»^۲، «رابطوا»^۳، «ربطنا»^۴ و به معنای بستن و استوار کردن آمده است.

معنای اصطلاحی ارتباط: در فرهنگ علوم رفتاری، ارتباط به عنوان یک فرهنگ جدید چنین معنا شده است:

تبادل معنی بین افراد که از طریق زبانی یا به طور غیر کلامی صورت گیرد و با درجات متفاوتی از دانش، انگیزش و نگرش متنوع می‌شود.

ارتباط در ساده‌ترین مفهوم خود ارسال و دریافت پیام است، و فرایندی است که با آن افکار، عقاید، احساسات، و هیجانات خود را ابراز می‌کنیم و افکار و احساسات دیگران را دریافت می‌داریم. وقتی پیامی را می‌فرستیم و طرف مقابل آن را دریافت می‌کند، ارتباط برقرار شده است.^۵

ارتباطات، بنیان اولیه شکل‌گیری بشری است. به هر میزان که جامعه از سادگی به سمت پیچیدگی می‌رود، ارتباط‌های انسانی نیز شکل‌های پیچیده‌تری به خود می‌گیرد تا جایی که در هم پیچیدگی ارتباطات میان انسانها، از مهم‌ترین ویژگی‌های سازمان‌های بشری است. مبادله افکار و اطلاعات میان آحاد انسانی، از مبرم‌ترین نیازهای زندگی اجتماعی است و ارتباطات به عنوان حلقه واسطه، فرد را به جامعه متصل می‌کند و زمینه انتقال میراث فرهنگی از نسلی به نسل دیگر را فراهم می‌آورد. گستردگی جوامع، وجود ابزار و لوازم را برای برقراری ارتباط ضروری ساخته است که وسایل ارتباطی جمعی از جمله نمونه‌های بارز آن به شمار می‌رود. در مطالعه ارتباطات، با انواع پیوندهای اجتماعی در جامعه سروکار داریم.

۱. مصطفوی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۷۹

۲. انفال، ۶۰

۳. آل عمران

۴. قصص، ۱۰

۵. شعاری نژاد، فرهنگ توصیفی علوم رفتاری،

خود شیفتگی از دیگر آسیب های روحی استفاده از فضای مجازی است. وقتی سرگرم فضای مجازی می شوید تایم خواب شما به هم میریزد و بی خوابی بدن شما را مختل خواهد کرد.

فحشا و سو استفاده جنسی و خیانت اینترنتی

فضای مجازی یک فضای کاملاً آزاد بوده که هر چیزی در آن رد و بدل می شود به همین دلیل کودکان و نوجوانان بیشتر از هر چیزی در معرض آسیب هستند. فحشا و سو استفاده جنسی و خیانت مهمترین این آسیب ها است. دیدن محتواهای بد فرد ره تحریک کرده و او را به انجام کارهای نادرست ترغیب می کند. زوجین های جوان بیشتر از هر کسی درگیر این آسیب می شوند و خیانت زندگی آنها را تهدید می کند.

اعتیاد اینترنتی و انزوا طلبی

سرگرمی بیش از حد با فضای مجازی افراد را معتاد به اینترنت کرده و انزوا طلبی و افسردگی آنها را به همراه دارد. وابستگی به فضای مجازی باعث شده تا افراد نتوانند تایم آزاد در روز داشته باشند که در این صورت زندگی عادی آنها مختل خواهد شد. آنها کم کم از اجتماع فاصله می گیرند و به سمت گوشه گیری و افسردگی می روند.

راهکارهایی برای کاهش آسیب فضای مجازی

روانشناسان همیشه راهکارهای خوبی برای استفاده درست از اینترنت و فضای مجازی دارند. این تکنیک ها عبارتند از:

الگودهی مثبت و ارائه جایگزین

وقتی از دیگران الگوبرداری می کنید در واقع پیرو راه آنها می شوید. برای اینکه بتوانید استفاده درستی از فضای مجازی داشته باشید و آسیب های مربوط به آن ره تا حد زیادی کاهش دهید آموزش هایی از طریق الگودهی انجام می شود که یک آموزش غیر مستقیم است. در این زمان والدین بهترین الگو هستند که می توانند به فرزند خود یاد دهند چگونه زمان را برای استفاده از فضای مجازی مدیریت کند.

گفت و گو و برنامه ریزی

بهترین روش برای اصلاح رفتار در نوجوانان وابسته به اینترنت و فضای مجازی گفت و گو با آنها است. وقتی رفتاری درست با آنها داشته باشید می توانید تاثیر گذار باشید و فرزند خود را به استفاده درست از فضای مجازی دعوت کنید. اگر فرزند شما به واسطه استفاده بیش از حد از فضای مجازی دچار افت تحصیلی شده تکنیک های برنامه ریزی را به او آموزش دهید.

استفاده موثر از اینترنت و افزایش سواد رسانه ای

فرزند خود را تشویق کنید تا چیزهای مفید را از اینترنت یاد بگیرد و همیشه به دنبال آموزش باشد. بهتر است استفاده فرزند خود را کنترل کنید.

مراجعه به متخصص

گاهی آسیب های وارده از فضای مجازی به قدری زیاد است که والدین نمی توانند کمکی کنند و نیاز به یک متخصص دارند.

والدین نقش اساسی و اصلی در حفظ امنیت کودکان در برابر آسیب ها و تهدیدات فضای مجازی برعهده دارند به ویژه اینکه در روزهای کرونایی فرزندان آنها از طریق فضای مجازی تحصیل می کنند، براین اساس آنها باید سطح دانش و آگاهی خود را بالا ببرند و با آگاهی بخشی به کودکان و همراهی آنها در این محیط، از آسیب های این حوزه پیشگیری کنند.

صحبت نکردن با غریبه ها از توصیه های همیشگی والدین است این اصل در فضای مجازی نیز صادق است، بر این اساس به گفته کارشناسان پلیس فتا چنانچه از فرستنده پیام شناختی ندارید، کنجکاوی را کنار بگذارید و پیام را حذف کنید، این دست پیام ها نه تنها ممکن است بر هم زنند آرامش خانواده باشد بلکه در مواقعی حامل بد افزار و ویروس است.

والدین باید محدودیت زمانی برای استفاده گوشی و تبلت به منظور فعالیت در فضای مجازی در نظر بگیرند و سعی کنند هنگام استفاده از دستگاه های هوشمند توسط کودکان و نوجوانان در کنار آنها حضور داشته باشند زیرا همراه و همگام بودن با فرزندان برای فعالیت در فضای مجازی و نظارت بر فعالیت آنها برای کاهش تهدیدات و آسیب های فضای مجازی از وظایف والدین است.

کارشناسان پلیس فتا به والدین توصیه می کنند که در انتخاب نوع بازی رایانه ای و همچنین رده سنی بازی ها نظارت کافی داشته باشد زیرا انزوا یکی از مهم ترین تاثیرات منفی بازی های آنلاین است. کودکان و نوجوانان به جای حضور در اجتماع و مراوده و بازی با همسالان، وقت خود را صرف بازی های کامپیوتری می کنند براین اساس از نظر اجتماعی منزوی می شوند.

بازی های رایانه ای این قابلیت را دارند که بتوانند باعث رشد فکری کودکان و نوجوانان شود و بالعکس عاملی باشند برای ترویج، خشونت، بی بند و باری و کم تحرکی آنها، از این رو شناخت فواید و مضرات این بازی ها توسط والدین می تواند در انتخاب بازی های رایانه ای برای کودکان نقش مهمی داشته باشند.

کارشناسان فضای مجازی همچنین به والدین توصیه می کنند تا با فرزندان خود در رابطه با استفاده صحیح از تلفن همراه و اینکه چگونه باید از آن استفاده کنند، صحبت کرده و به او آموزش دهند که کی، کجا و چطور از تلفن همراه استفاده کنند و در مورد استفاده از تلفن همراه و اثرات بد آن به او هشدار دهند.

با توجه به اینکه در حال حاضر بخش عمده ای از آموزش دانش آموزان از طریق فضای مجازی و برنامه شاد صورت می گیرد، از این رو همراهی و توجه والدین به فعالیت فرزندان در این فضا لازم و ضروری تر است .

از آنجا که رده بندی سنی برای دریافت محتواهای فضای مجازی در ایران رعایت نمی شود، دریافت محتواهای نامناسب یکی از مهم ترین تهدیدات این فضای برای کودک و نوجوانان محسوب می شود.

عضویت در کانال ها و گروه های مختلف، استفاده از فیلترشکن ها و بازدید از سایت های نامناسب از دیگر تهدیدات فضای مجازی برای فرزندان محسوب شده که ضرورت همراهی والدین و فرزندان را بیش از پیش نمایان می کند. والدین برای نظارت دقیق و کنترل شده بر فعالیت فرزندان خود در فضای مجازی می توانند از ابزارهای کنترلی و نظارت والدین استفاده کنند. برنامه های ساخته شده برای نظارت بر فرزندان، زمان استفاده از اینترنت توسط کاربران، سایت های مجازی

۱. سایت ایمن

برای بازدید و زمان استفاده از ابزارهای هوشمند را هدفمند کرده و زمینه افزایش امنیت سایبری خانواده را فراهم می‌آورند.

با توجه به اینکه استفاده از برنامه‌های خارجی و فیلتر شده نیاز به استفاده از نرم‌افزارهای عبور از فیلترینگ دارد، والدین توجه داشته باشند فرزندان آنها برای حضور در کلاس‌های مجازی آموزشی از برنامه‌های خارجی و فیلتر شده استفاده نکنند و این نکته را در نظر داشته باشند که برای جلوگیری از نصب بدافزارها و فایل‌های مخرب، برنامه‌ها و نرم‌افزارهای مورد نیاز را از منابع معتبر و رسمی دریافت و از دریافت برنامه‌های متفرقه از طریق کانال‌ها و گروه‌های شبکه‌های اجتماعی خودداری کنند.

عدم نظارت والدین بر فعالیت آنلاین فرزندان می‌تواند تبعات جبران ناپذیری برای فرزندان و خانواده در پی داشته باشد همان طور که گفته شد، با توجه به تغییر سریع فناوری و اضافه شدن امکانات و خدمات جدید در بستر فضای مجازی، والدین باید خود را با این فضا بیش‌از پیش مأنوس کنند و آموزش‌های لازم را در این حوزه ببینند، در این مسیر والدین می‌توانند از افراد آشنا به این فضا، آموزش‌های اینترنتی و کتاب یا فرزندان بزرگتر خود یاری بگیرند.

آمارها نشان می‌دهد حدود ۱۹ میلیون کاربر اینترنت در کشور زیر ۱۸ سال سن دارند، با رشد فناوری اطلاعات و گوشی‌های هوشمند، جرایم سایبری افزایش یافته است. رشد جرایم اینترنتی نشان از افزایش تهدیدات سایبری برای کاربران فضای مجازی اعم از کودکان و نوجوانان دارد که لازمه کاهش این آمار و پیشگیری از وقوع جرایم سایبری، افزایش آگاهی عمومی و اطلاع از آسیب‌ها و تهدیدات فضای سایبر خصوصا از سوی والدین است.^۱

نتیجه‌گیری:

ما مسلمانان باید الگوها و سبک زندگی خود را از قرآن اقتباس کنیم. در دنیایی که رسانه‌های ارتباط جمعی و به‌ویژه ماهواره، در صدد تغییر سبک زندگی ما

^۱. همان

هستند، برگشت به سبک زندگی قرآنی و توجه خاص به مفاهیم قرآن و الگو قرار دادن این مفاهیم به یک ضرورت تبدیل شده است. از طرف دیگر، خانواده به عنوان مهم‌ترین و حیاتی‌ترین نهاد اجتماعی و محیطی امن برای دستیابی به اهداف عالی انسانی است. مواجهه امروزی با فضای مجازی که به گفته کارشناسان و صاحب نظران به عرصه حقیقی زندگی بشر تبدیل شده است، چالش‌هایی را در جامعه ایجاد کرده است که حاصل توسعه سریع اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و پایین بودن دانش رسانه‌ای جامعه است.

فهرست منابع:

*قرآن

۱- اکبری، ابوالقاسم و مینا اکبری، آسیب شناسی اجتماعی، انتشارات رشد توسعه، تهران. ۱۳۹۰.

۲- شعاری نژاد، علی اکبر، فرهنگ توصیفی علوم رفتاری، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵.

۳- صادقیان، عفت، تاثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان. مجله الکترونیکی پژوهشگاه مرکز اطلاعات، شماره ۴، ۱۳۸۴.

۴- ستارزاده، داوود، بررسی عوامل اجتماعی موثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن، ۱۳۸۶.

۵- محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی ارتباطات انسانی (میان فردی، گروهی، جمعی)، تهران، سروش، (انتشارت صدا و سیما)، ۱۳۶۹.

۶- محمد، محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، عربی فارسی، مترجم حمید رضا شیخی، قم دار الحدیث، ۱۳۸۷.

۷- مصطفوی، حسن بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دارالقلم، بیروت، ۱۴۱۶ ه.ق، مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بی جا: بی نا، ۱۳۶۲.

۸- سایت ایمننا